

ՀՏԴ՝ 93.94.

ՀԱՅ-ՄԱՐԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐՈՇ

ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

Ռուսլան Ցականյան

ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ

Բանալի բառեր՝ Հայաստան, Մարաստան, Մովսես Խորենացի, Քսենոփոն, Պարույր, Տիգրան Երվանդյան, Կյուրոս, Հերոդոտոս, պատանդ, թագավոր:

Այն, որ պատմահայր Խորենացին եղել է հունաբան դպրոցի ազդեցության ներքո և ձեռքի տակ ունեցել Հերոդոտոսի ու Քսենոփոնի երկերը, հայտնի փաստ է: Պարսից տերության ապագա հիմնադիր Կյուրոս Մեծի ու Տիգրան Հայկազնի /Երվանդունու/ խորենացիական մտերմական կապը գալիս է Քսենոփոնի «Կյուրոսպեդիա» երկից, ըստ որի՝ հայոց արքա Տիգրանը Մարաստանի արքա Աստիագեսի պալատում է անցկացրել իր պատանեկությունը և եղել է Կյուրոսի հասակակիցն ու զինակիցը: Մարաստանում հայոց թագաժառանգի գտնվելու փաստը վկայում է նրա պատանդության մասին, ինչից էլ կարելի է ենթադրել, որ պատմական ինչ-որ ժամանակ հայ-մարական բախում է տեղի ունեցել, որի արդյունքում հայոց արքան **որպես պատանդ** Մարաստան է ուղարկել իր գահաժառանգ որդուն: Միայն այս կերպ կարելի է հասկանալ հայոց արքայազնի ներկայությունը հակառակորդ պետությունում:

Նախաբան. Ասորեստանի ու Բիայնիլի-Ուրարտուի անկումից հետո Մերձավոր Արևելքում տեղի ունեցավ տարածաշրջանի քաղաքական քարտեզի վերաձևում: Պատմության թատերաբեմում ի հայտ եկան երկու նոր գերիզոր ուժեր՝ Քաղդեական Բաբելոնիան և Մարաստանը: Հայկական լեռնաշխարհի հարավ-արևելքն ու արևելքը հայտնվեցին Մարաստանի ազդեցության ոլորտում:

Մ.թ.ա. VII դարի վերջին և VI դարի առաջին կեսում, հայ-մարական հարաբերությունների պատմությունը բավականին բարդ ու հակասական է: Եվ պատահական չէ, որ քննարկվող հիմնախնդիրը երկար տարիներ եղել է հայա-

գիտության, արևելագիտության և ընդհանրապես Հին Հայաստանի պատմության հիմնահարցերով զբաղվող մասնագետների հետաքրքրության ոլորտում: Հիմնախնդիրը կարելի է բնութագրել որպես հայոց պատմության *մթին կամ խավարի դարաշրջան*: Եվ չնայած այն հանգամանքին, որ ժամանակաշրջանի էթնոքաղաքական իրավիճակը շարունակում է մնալ առեղծվածային, միննույն ժամանակ այն չի դադարում արդիական լինելուց:

Հայերի և մարերի մշակութային շփման նախնական գոտին, ըստ երևույթին, եղել են Զագրոսյան լեռները, և ելնելով նրանց աշխարհագրական դիրքից՝ այդ հարաբերությունները բնական պիտի համարել: Մարական պետության (համադաշնության) առաջացումով այդ հարաբերությունները, ավելի ակտիվացան: Հայերի ու մարերի միջև քաղաքական հարաբերությունների սկիզբ է համարվում մ.թ.ա. VII դարի վերջին քառորդը:

Հայ-մարական առաջին հիշատակությունը պատկանում է պատմահայր Մովսես Խորենացուն: Վերջինս արձանագրում է՝ Պարույրը՝ «որդի Սկայորդույ», հայկական ուժերի գլուխն անցած, մարա-բաբելական միացյալ զորքերի հետ համատեղ, ակտիվ մասնակցություն է ցուցաբերել Ասորեստանի դեմ պայքարում և շուտով հանդես բերած իր պատրաստակամության դիմաց Մարաստանի թագավոր Կիաքսարից (մ.թ.ա. 625-585թթ.) ստանում է «թագավորության պատիվ և ձև»՝

«Վերջին սոցա, որք առ Ասորեստանեայց թագաւորութեամբն ... զմերս ասեմ Պարոյր առ Մարդանապալլաւ, որ ոչ փոքր ինչ օգնականութիւն տուեալ գտանի Վարբակայ Մարի, բառնալով զթագաւորութիւնն ի Մարդանապալլայ:

... Յինքն եւ զբաջն մեր նախարար յանգուցանէ զՊարոյր, թագաւորութեան շուրջ եւ ձեւ նմա խոստանալով»¹:

Ինչպես երևում է, պատմահայր Խորենացին հայկական պետության առաջացումը կապում է մարերի հետ: Մակայն պատմահայրը լռում է այդ հարաբերություններին նախորդող ժամանակահատվածի վերաբերյալ:

Բացի մարերին ռազմական օգնություն ցուցաբերելու վերաբերյալ հիշատակությունից՝ մենք անտեղյակ ենք Պարույրի թագադրման հանգամանքների ու պարտավորությունների մասին: Մակայն փաստ է, որ թագադրվող կողմը՝ այս պարագայում Պարույրը, վասալական կախման մեջ պիտի գտնվեր: Վերջինս էլ ենթադրում էր ոչ միայն ռազմական աջակցություն, այլև ամենամյա հարկ ու տուրք:

¹ **Մովսիսի Խորենացույ** Պատմութիւն Հայոց, աշխատութեամբ Մ. Աբեղեան եւ Ս. Յարութիւնեան, Տփղիս, 1913, Ա, ԻԱ/ԻԲ:

Պարույրից հետո, մինչև Տիգրան Երվանդյանի կամ Հայկազնի իշխանության ժամանակահատվածի հայ-մարական հարաբերությունների մասին պատմահայրը լռում է: Փոխհարաբերությունների երկրորդ փուլը սկսվում և ավարտվում է Տիգրան Հայկազնի ժամանակաշրջանով²: Սակայն այդ հարաբերությունների մասին առավելապես տեղեկություններ է հաղորդում Քսենոփոնն իր «Կյուրոպեդիա» երկում: Քսենոփոնի հաղորդումներից այս պարագայում՝ առավելապես հետաքրքիր են մինչ Տիգրանյան ժամանակահատվածին վերաբերող հիշատակությունները:

Հայ-մարական փոխհարաբերությունների վերաբերյալ մեր հիմնական տեղեկությունները պատմահայր Խորենացուց և Քսենոփոնի վերոհիշյալ երկից են: Ըստ Քսենոփոնի հիշատակությունների՝ հայոց թագավորը, որի անունը պատմիչը չի հիշատակում, ինչ-որ ժամանակ կռվել է Մարաստանի արքա Աստյուազեսի (Աժդահակ) (մ.թ.ա. 585-550 թթ.) դեմ և պարտվելով պարտավորվել է տուրք վճարել, ամրություններ չունենալ և պատերազմի պարագայում գորք տրամադրել մարերին³: Սակայն պետք է արձանագրել, որ մենք չենք տիրապետում մեկ այլ աղբյուրի, ըստ որի հնարավոր կլիներ բացահայտել այդ պատերազմի պատճառներն ու իսկությունը: Ինչևէ, մեկ այլ տեղ նույն Քսենոփոնը հայտնում է, որ արմեն թագավորը առաջ դաշնակից ու հպատակ էր մարերին⁴, որն այժմ հրաժարվում է գորք ուղարկել ու տուրք վճարել, ինչը պարտավոր էր⁵:

Հույն հեղինակը նշում է նաև արմենների թագավորի⁶ կողմից մարերին վճարվող տուրքի չափը՝ հիսուն տաղանդ⁷: Հայաստանի արքան, ըստ Քսենոփոնի հիշատակության, պատերազմի պարագայում պարտավոր էր նաև ռազմական օգնություն ցուցաբերել՝ 4 հազար հեծյալ և 2 բյուր հետևակ⁸: Ընդհանուր առմամբ՝ Հայաստանի տիրակալն ուներ մոտ 8 հազար հեծելազոր և մոտ 4 բյուր հետևակ, իսկ հարստությունը կազմում էր ավելի քան 3 հազար տաղանդ⁹:

² **Սովսիսի Խորենացու** Պատմություն Հայոց, Ա, ԲԴ/ԲԵ-Լ/ԼԱ:

³ **Քսենոփոն**, Կյուրոպեդիա, թարգմանությունը հունարեն բնագրից և ծանոթագրությունները՝ Ս. Մ. Կրկյաշարյանի, Եր., 2000, III, I: 10: Հմմտ. նաև՝ **Ксенофонт**, Киропедия, изд. под. В. Г. Борухович и Э. Д. Фролов, М., 1976, III, I: 10:

⁴ **Քսենոփոն**, II, IV: 22:

⁵ **Քսենոփոն**, II, IV: 12:

⁶ Հայ պատմագրության մեջ ընդունված տեսակետի համաձայն՝ Երվանդ Սակավակյացը: Վերջինիս վերաբերյալ առկա է բազմաթիվ մասնագիտական գրականություն, որի քննությունը, սակայն, դուրս է մեր ուսումնասիրության շրջանակներից:

⁷ **Քսենոփոն**, III, I: 34: Ըստ Քսենոփոնի երկի ռուսերեն թարգմանության հեղինակների՝ այստեղ ամենայն հավանականությամբ խոսքը գնում է ատտիկյան տաղանդի մասին, որը կազմում էր 26.2 կգ. (26.2x50=1 տ. 310 կգ. արծաթ)՝ **Ксенофонт**, Киропедия, стр. 295 прим. 7, հմմտ. նաև՝ **Մանանդյան Հ.**, Երկեր, հատոր Ա., Եր., 1977, էջ 44, ծնթ. 1:

⁸ **Քսենոփոն**, II, I: 6:

⁹ **Քսենոփոն**, III, I: 33:

Հետաքրքիր է նաև, որ ըստ Հերոդոտոսի, շուրջ մեկ դար հետո Պարսից Աքեմենյան տերության ժամանակահատվածում Հայաստանից գանձվում էր 400 տաղանդ¹⁰, իսկ ըստ Ստրաբոնի՝ հայերը Միթրայի տոնին պարսից արքային ուղարկում էին նաև 20 քուռակ¹¹:

Մեզ համար մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև Քսենոփոնի այն հիշատակությունը, ըստ որի՝ Հայոց թագավորի գահաժառանգ որդին եղել է Պարսից տերության ապագա հիմնադիր Կյուրոս II Մեծի (մ.թ.ա. 550-529թթ.) որսակիցը¹²: Ի դեպ, Մովսես Խորենացին նույնպես հաղորդում է, որ մարաց Աժդահակին մտահոգում էր Տիգրանի ու Կյուրոսի մտերմությունը՝

«... յաւուրսն յայնոսիկ ոչ սակաւ ինչ վտանգ՝ որ ի Մարացն Աժդահակայ ի միաբանութենէն Կիւրոսի և Տիգրանայ»¹³:

Պատմահայրը, սակայն, չի ներկայացնում Կյուրոսի ու Տիգրանի մտերմության հանգամանքները: Մ. Խորենացու հավաստմամբ՝ դաշնակցային հարաբերություն էր անգամ Տիգրանի և մարաց Աժդահակ թագավորի միջև: Հայ-մարական դաշնակցային հարաբերությունները, Մովսես Խորենացու հավաստմամբ, ամրապնդվել են խնամիական կապով: Հայոց արքա Տիգրանն իր քույր Տիգրանուհուն կնության է տալիս Աժդահակին¹⁴: Ըստ Բ.Հ.Հարությունյանի՝ մարերի հետ դաշնակցային հարաբերություններն ու խնամիական կապեր հաստատելը լուրջ նպատակ են ունեցել բթացնելու հայոց թագավորի զգոնությունը և նրան սպանելու հնարավորություն ստանալու¹⁵:

Արդ ինչպե՞ս և ի՞նչ հանգամանքներում երկու վասալական կախման մեջ գտնվող, իրարից բավականին մեծ հեռավորության մեջ գտնվող երկրների գահաժառանգները կարող էին լինել մտերիմ ու որսակից: Այս հարցի պատասխանը միանշանակ է, եթե հույն պատմիչի հիշատակությունն արժանահավատ է ապա՝ Մարաստանի կենտրոն Էկրատանում, որտեղ նրանք կարող էին լինել որպես պատանդ: Այս առումով հետաքրքիր է Վ. Խաչատրյանի մոտեցումը, ըստ որի՝ Պարույրը իր թոռ Տիգրանին դեռ մանուկ հասակում ուղարկել է մարական արքունիք՝ ուսումնառության նպատակով, որտեղ էլ նա ընկերացել է

¹⁰ «Պակտյուիկեից, արմեններից և հարևաններից մինչև Եվքսիյանը ստացվում է չորս հարյուր տաղանդ. Սա տասներեքերորդ նահանգն էր»՝ **Հերոդոտոս**, Պատմություն ինը գրքից, թարգմանությունը՝ Ս. Կրկյաշարյանի, Եր., 1986, III, 93; Геродот, История в девяти книгах, пер. и прим. Г. А. Стратановского, Л., 1972, III, 93: **Մանանդյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 61:

¹¹ **Տրաբոն**, География в 17 книгах, пер. и комм. Г. Стратановского, Л., 1964, XI, 14, 9.

¹² **Քսենոփոն**, II, IV: 15; III, I; 14, 38; 2; 3:

¹³ **Մովսիսի Խորենացու Պատմութիւն Հայոց**, Ա, ԻԶ/ԻԷ:

¹⁴ Նույն տեղում, Ա, ԻԵ/ԻԶ:

¹⁵ **Հարությունյան Բ.Հ.**, Հայաստանի, հայ-իրանական հարաբերությունների և Առաջավոր Ասիայի հնագույն պատմության մի քանի խնդիրների շուրջ /մ.թ.ա. VII-VI դդ./, Եր., 1998, էջ 5:

Կյուրոսի հետ¹⁶: Հետաքրքիր է, որ հեղինակի կարծիքով, ըստ երևույթին, նաև Կյուրոսն էր նույն նպատակով գտնվում մարական արքունիքում:

Վերոշարադրյալը ճշմարիտ կլինի միայն, երբ այն դիտարկենք պատանդության տեսանկյունից, առավել ևս, որ նման պրակտիկան խորթ չէր Հին Մերձավոր Արևելքի երկրներին: Որպես օրինակ կարելի է հիշատակել նույն Կյուրոս II Մեծի պապին, որն ի դեպ կարող էր նաև Կյուրոսի պապը չլինել¹⁷, պարսիկների առաջնորդ, էլամահպատակ Պարսումաշի արքա Կուրաշին (Կյուրոսի անվան աքքադական տարբերակը), որը հնագանդվեց Ասորեստանի արքա Աշուրբանիպալին (մ.թ.ա. 669-627թթ.) և պարսից պատվիրակության հետ մեկտեղ որպես պատանդ Նինվե ուղարկեց նաև իր որդի Արուկկուին¹⁸: Դեռ ավելին, նույն Քսենոփոնը նշում է, որ մարերի ու պարսիկների մոտ կար սովորույթ՝ ի նշան հավատարմության՝ պատանդներ ուղարկել¹⁹:

Եթե տեսականորեն ընդունենք Վ. Խաչատրյանի մոտեցումը, որ Տիգրանը Պարույրի կողմից էր ուղարկվել մարական արքունիք, ապա պետք է բացատրենք նրա բուն նպատակը՝ ոչ թե ուսումնառության նպատակով, այլ որպես պատանդ: Մակայն պետք է արձանագրել, որ Պարույրի ժամանակահատվածի ու գործունեության վերաբերյալ, բացի Խորենացու վերոնշյալ հիշատակությունից, մենք երկրորդ այլ աղբյուր չունենք: Վ. Խաչատրյանի մոտ նույնպես բացակայում է աղբյուրագիտական հենքը:

Ամեն դեպքում, Մարաստանի արքա Կիաքսարի կողմից Հայոց նահապետ Պարույրին թագադրելու հանգամանքը, ինչպես արդեն նշեցինք, ինքնին վասալական կախում է ենթադրում: Կիաքսարի կողմից Պարույրին թագադրելու փաստը, եթե այն իրական համարելու լինենք, վկայում է սովորական կամ արքայական ինվեստիտուրայի մասին: Ցանկացած դաշնային կառուցվածք ունեցող տերության, ինչպիսին էր Մարաստանը, քաղաքական ազդեցության սահմանները գծվում էին վեհապետի, այս պարագայում՝ Կիաքսարի արքայաստեղծ գործունեության շառավղով²⁰: Իսկ վեհապետ-վասալներ ուղղաձիգ հարաբերությունը սովորաբար ձևավորվում էր գերազանցապես ուժի և հարկադրանքի միջոցով²¹:

¹⁶ Խաչատրյան Վ.Ն., Հայոց հին պատմության հարցեր, Եր., 2010, էջ 20:

¹⁷ Հայաստանի հարակից երկրների պատմություն, Չորս հատորով, հատոր I, Հին շրջան, հատորի պատ. խմբագիր՝ Ա. Վ. Քոսյան, Եր., 2013, էջ 295:

¹⁸ Ցականյան Ռ.Ա., Էթնոքաղաքական տեղաշարժերը Մերձավոր Արևելքում և Հայկական լեռնաշխարհում մ.թ.ա. VII-VI դդ., Եր., 2018, էջ 128:

¹⁹ Քսենոփոն, IV, II: 13:

²⁰ Մելիքյան Ա., Մալմաստի ժայռաքանդակը (Պատմական Հայաստանի Սասանյան մի հուշարձանի վերամեկնաբանություն), Եր., 2016, էջ 70:

²¹ Մելիքյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 69:

Եզրահանգում. Ի մի բերելով Մովսես Խորենացու և Քսենոփոնի հիշատակությունները՝ կարելի է գալ հետևյալ եզրակացությունների՝ Հայոց նահապետ Պարույր Սկայորդին, ինչ-ինչ հանգամանքներում ստիպված է լինում ընդունել մարական գերիշխանությունը և որպես կրտսեր դաշնակից պարտավորվում՝

- 1) տարեկան մարական արքունիք ուղարկել 50 տաղանդ արծաթ,
- 2) ռազմուժի կեսի չափով (4 հազար հեծյալ և 2 բյուր հետևակ) ռազմական աջակցություն ցույց տալ Մարաստանին՝ մասնակցելով Ասորեստանի դեմ նրա արշավանքին,
- 3) ամրություններ չկառուցել,
- 4) Մարաստան ուղարկել թագաժառանգի:

Իսկ այս ամենի դիմաց Պարույրը Կիաքսարի կողմից թագադրվել է որպես թագավոր՝ հիմք դնելով նոր արքայատոհմի:

Այն, որ պատմահայր Խորենացին եղել է հունաբան դպրոցի ազդեցության ներքո և ձեռքի տակ ունեցել է Հերոդոտոսի ու Քսենոփոնի երկերը, հայտնի փաստ է: Ինչպես արդեն նշել ենք, Հայաստանի նվաճումը Մարաստանի կողմից, ընդհանուր առմամբ հայ-մարական հարաբերությունները Խորենացու մոտ տուրք են հենց հունաբան դպրոցի²²:

Պարսից տերության ապագա հիմնադիր Կյուրոս Մեծի ու Տիգրան Հայկազնի /Երվանդունու/ խորենացիական մտեմական կապն ըստ երևույթին գալիս է Քսենոփոնի «Կյուրոպեդիա» երկից, ըստ որի՝ հայոց արքա Տիգրանը եղել է Կյուրոսի հասակակիցն ու զինակիցը: Մարաստանում հայոց թագաժառանգի գտնվելու փաստը վկայում է նրա **պատանդության** մասին:

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ В АРМЯНО-МИДИЙСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

Цаканян Р. А.

Ключевые слова: *Армения, Мидия, Мовсес Хоренаци, Ксенофонт, Паруйр, Тигран Ервандыан, Кир, Геродот, заложник, царь.*

То, что родоначальник армянской историографии Хоренаци находился под влиянием греческой школы и под рукой имел труды Геродота и Ксенофона,- это хорошо известный факт. По Хоренаци (Мовсес Хоренаци I, 25-26), дружеская связь Кюроса Великого, будущего основателя Персидской державы, и Тиграна Айказни /Ервантида/ вытекает из произведения Ксенофона «Кюропедия», в соответствии с которым свою юность армянский царь Тигран провел во дворце мидийского царя

²² **Ցականյան Ռ.Ա.**, Ասորեստանի անկման Խորենացու և Սեբեոսի տարբերակները, Վեմ, 2017, № 4, էջ 230-239;

Астиагеса и был сверстником Кюроса и его соратником по оружию. Факт нахождения армянского наследника престола в Мидии свидетельствует о том, в определенный исторический период имело место армяно-мидийское столкновение, в результате чего армянский царь отправил в Мидию своего сына - наследника престола в качестве заложника.

ON THE SOME PROBLEMS OF THE ARMENIAN-MIDIAN RELATIONS

Tsakanyan R. A.

Key words: *Armenia, Midia, Movses Khorenatsi, Xenophon, Paruyr, Tigran Ervandyan, Cyrus, Herodotus, hostage, king.*

It is a well-known fact that the historian Khorenatsi was under the influence of the Greek school and used the works of Herodotus and Xenophon. The description of the relationship between the founder of the Persian Empire the Cyrus Great and the Tigran Haykazun (Ervanduni) is derived from Xenophon's "Kyropedia". According to this work, the Armenian king Tigran spent his adolescence in the palace of the Midian king Astiages and was his peer and comrade in arms. The fact of the presence of the Armenian crown prince in Media is an evidence that in some historical period there was a collision between Armenia and Media, and in a result of which the Armenian king sent his son – the crown prince, **as a hostage**. This is the only explanation of the presence of the Armenian king in the opponent state.

References

1. Геродот, *Istoriya v devyati knigakhm per. i prim. G. A. Stratanovskogom* Leningrad, 1972 (**in Russian**).
2. *Hayastani harakic erkrneri patmutyun, Chors hatorov, hator I, Hin shrjan, hatori pat. khmbagir` A. V. Qosjan, Yerevan, 2013 (in Armenian)*.
3. **Harutyunyan B. H.**, *Hayastani, hay-iranakan haraberutyunneri ev Arajavor Asiayi hnaguyn patmutyan mi qani khndirneri shurj /m.t.a. VII-VId.d./, Yerevan, 1998 (in Armenian)*.
4. **Herodotos**, *Patmutyun iny grqic, targmanutyuny` S. Krkyasharyani, Yerevan, 1986 (in Armenian)*.
5. **Khachatryan V. N.**, *Hayoc hin patmutyan harcer, Yerevan, 2010 (in Armenian)*.
6. **Ksenopon**, *Kyropedia, targmanutyuny hunaren bnagric ev canotagutyunnery` S. M. Krkyasharyani, Yerevan, 2000 (in Armenian)*.
7. **Ksenofont**, *Kiropediya, izd. pod. V. G. Borukhovich i E. D. Frolov, Moskva, 1976 (in Russian)*.
8. **Manandyan H.**, *Yerker, hator A, Yerevan, 1977 (in Armenian)*.

9. **Meliqyan A.**, Salmasti zhayraqandaky (Patmakan Hayastani Sasanyan mi hushardzani verameknabanutyun), Yerevan, 2016 **(in Armenian)**.
10. **Movses Khorenatsvov** Patmutivn Hayoc, ashkhatuteamb M. Abeghyani ev S. Yarutivneani, Tpghis, 1913 **(in Grabar)**.
11. **Strabon**, Geografiya v 17 knigakh, per. i komm. G. Stratanovskogo, Leningrad, 1964 **(in Russian)**.
12. **Tsakanyan R.**, Etnoqaghaqakan teghasharzhery Merdzavor Arevelqum ev Haykakan lernashkharhum m.t.a. VII-VIdd., Yerevan, 2018 **(in Armenian)**.
13. **Tsakanyan R.**, Asorestani ankman Khorenatsu ev Sebeosi tarberaknery, VEM, 2017, № 4, ej 230-239 **(in Armenian)**.

Ընդունվել է՝ 02.10.2019
Գրախոսվել է՝ 28.10.2019
Հանձնվել է տպ.՝ 08.11.2019

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Ռուսլան ՅԱԿՍԵՅԱՆ՝ պատմ. գիտ. թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի գիտաշխատող,
Էլ փոստ՝ rooslantsakanyan@yahoo.com